

UN ASPECT AL ASUPRIII FEUDALE ÎN DOMENIUL BUDA (COMITATUL CLUJ) LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

de C. CÎMPIANU

În iarna anului 1803, într-o noapte, a izbucnit un incendiu la curtea baronului Nicolae Jósika din satul Buda (azi Vechea). Curtea se afla pe locul numit *Burjános Oh Buda*¹, unde se găsea și locuința judeului de curte, Toma Kontság. Pagubele pricinuite de foc au fost mari. Căutându-se cauzele incendiului, oficialitățile comitatense au anchetat² un mare

¹ Sublinierile din text aparțin autorului.

² Lista iobagilor anchetați: 1. *Ránt Antonie* (annorum circiter 32), 2. *Lüpaş Flore* (a. c. 60). 3. *Bakján Gavrilla* (a. c. 36). 4. *Togyer Dumitru* (a. c. 28). 5. *Moldovan Filimon* (a. c. 60). 6. *Togyer Maşte* (a. c. 43). 7. *Tyinka Juvon* (a. c. 50). 8. *Lupaş Juvon* (a. c. 55). 9. *Lupaş Kirilla* (a. c. 60), 10. *Bojkán Gavrilla* (a. c. 56). 11. *Hors Atyim* (a. c. 65). 12. *Sukán Juvon* (a. c. 46). 13. *Angyeline*, soția lui *Silimon Lup* (a. c. 30). 14. *Sukán Toma* (a. c. 60). 15. *Bojkan Gliga* (a. c. 63). 16. *Krisán Kosztán* (a. c. 40). 17. *Marie*, soția lui *Krisán Szimion* (a. c. 26). 18. *Marie*, vidua *Mosán Von* (a. c. 30). 19. *Matsinike*, vidua *Pop Szilimon*. 20. *Pop Tyimoty* (a. c. 30). 21. *Pop Makave* (a. c. 40). 22. *Bertsán Gavrille* (a. c. 50).

Toți aceștia sînt iobagi din comuna Sînmihai aparținînd baronului Nicolaie Josika.

23. *Merusán Szimion* (a. c. 55) din Topa Sîncrai, iobag al văduvei nobilului Daniel Biro, 24. *Morusán Lup* (a. c. 35). 25. *Rusz Ursz* (a. c. 60). 26. *Rusz Mihaly* (a. c. 38). Acești trei iobagi (24–26) sînt din Topa-Sîncrai și aparțin baronului Nicolaie Josika. 27. *Pakurár Szimion* (a. c. 30), iobag al văduvei nobilului Daniel Biro. 28. *Lupaş Gabrila*, senior (a. c. 60) din Sînmihai, iobag al baronului Nicolaie Josika. 29. *Mirtse Vaszilika* (a. c. 40) din Sumurduc, iobag al soției nobilului N. Jabrotzki. 30. *Puskás Nikulaj* (a. c. 45) din Sînmihai. 31. *Tyinka Petru* (a. c. 55) din Sînmihai. 32. *Krisán Györgye* (a. c. 24) din Sînmihai. Acești trei iobagi (30–32) aparțin baronului Nicolaie Josika. 33. *Krisán Gligor* (a. c. 28) din Sînmihai, iobag al baronului Nicolaie Kemény. 34. *Szukála Toder* (a. c. 48) din Sînmihai. 35. *Lupaş Juvon* (a. c. 48) din Sînmihai. 36. *Szime Luka* (a. c. 32) din Sînmihai. 37. *Pop Pavel* (a. c. 48) din Sînmihai. 38. *Krisán Ilie* (a. c. 50) din Sînmihai. 39. *Lupaş Silimon* (a. c. 50) din Sînmihai. 40. *Szime Kosztán* (a. c. 60) din Sînmihai. 41. *Lupaş Von* (a. c. 40) din Sînmihai. 42. *Krisán Vaszilika* (a. c. 40) din Sînmihai. Toți acești iobagi 32–42 aparțin baronului Nicolaie Josika, 43. *Krisán Tyit* (a. c. 40) din Sumurduc, iobag al nobilului Ladislau Tökes. 44. *Puskás Von* (a. c. 40) din Sumurduc, iobag al nobilului N. Graul (!). 45. *Gyelán Dumitru* (a. c. 54) din Sînmihai. 46. *Hors Vaszilika* (a. c. 56) din Sînmihai. 47. *Lupaş Szimion sen.* (a. c. 80) din Sînmihai. Acești trei iobagi (45–47) aparțin baronului N. Josika. 48. *Tyivorán André* (a. c. 72) din Sard, iobag al nobilului Alexe Graul. 49. *Marusán Tyimoty* (a. c. 78) din Sard, iobag al nobilului Ladislau Tökes. 50. *Mokán Jakob* (a. c. 42) din Sard, iobag al văduvei contelui Emeric Teleki. 51. *Tripon Kosztán* (a. c. 75) din Sard, iobag al nobilului Ladislau Tökes. 52. *Maria Matyas* (a. c. 60) din Sumurduc, văduva lui *Joan Milkes*, iobag al nobilului Iabrotzky. 53. *Tonye Ştefan* (a. c. 50) din Sînmihai.

număr din locuitorii comunelor Șard, Sinmihai, Buda, Topa-Sincrai, Deuș, aparținătoare, în întregime, sau în parte, domeniului de la Buda. Cu prilejul anchetei s-au ridicat unele probleme care au determinat pe anchetatori să-și lărgescă terenul de investigație, întrucât asemenea incendii s-au mai întâmplat și înainte în bunurile dregătorului Kontság și ale predecesorilor săi. Rezultatele anchetei, consemnate într-un registru de ascultări de martori³, ne dezvăluie câteva din aspectele relațiilor dintre iobagii din satele mai sus amintite și baronul Nicolae Jósika, stăpînul domeniului Buda, reprezentat prin dregătorul său, Toma Kontság. Aceste relații ne zugrăvesc icoana sumbră a suferințelor maselor țărănești, tratamentul brutal la care erau supuși iobagii, bătăile și schingiuirile suferite de ei în perioada plină de contradicții a feudalismului în descompunere. Cazurile consemnate în anchetă se referă la câteva sate aflătoare la nord-vest de Cluj, ele fiind însă generale pentru toată Transilvania. Cele expuse în paginile ce urmează nu fac decît să confirme prin date concrete câteva aspecte din formele de asuprire ale iobagilor din partea stăpînitorilor de pămînt, precum și actele de răzbunare ale iobagilor ca răspuns la samavolnicile și abuzurile la care fuseseră supuși.

Focul izbucnit la Buda în bunurile judei curții, Toma Kontság, în iarna anului 1803 a fost considerat de autoritățile comitatense drept un *act de răzbunare*, iar scopul urmărit de anchetă a fost descoperirea vinovaților printr-o sondare mai adîncă a cauzelor care au provocat incendiul. Aceste cauze au fost înseși relațiile judei curții cu țărani iobagi.

După stingerea focului, în dimineața zilei următoare, judele curții Kontság a găsit „din jos de grajdul ars“, niște urme de pași lăsate pe zăpadă, urme pe care le-a bănuțit că ar fi ale răufăcătorului. Numai decît satul a fost pus în mișcare „cu larmă mare“, țărani împreună cu judele curții Kontság și cu judele dominial Părăuan Găvrilă s-au luat pe urmele întipărite în zăpadă, mergînd pînă la marginea hotarului dinspre Sinmihai, pînă la *drumul poștei*, aproape de crișma „baronului Jósika“. Înștiințați din vreme, „biraiile“ din Sinmihai au pus să se bată clopotele în dungă, semn de alarmă, la care locuitorii satului s-au adunat și au purces în întîmpinarea celor din Buda pentru preluarea și continuarea cercetării urmelor. La preluare au fost prezenți solgăbirăul Josef László, nobilul Moise Hertzeg și judele curții, Toma Kontság. Supravegherea

54. *Puskás Mihaly sen.* (a. c. 70) din Sinmihai. 55. *Vejsza Vaszilte* (a. c. 44) din Sinmihai. 56. *Silimon Von* (a. c. 57) din Sinmihai. Acești patru iobagi din urmă (53–56) aparțin baronului N. Josika. 57. *Krisán Gavrilla* (a. c. 62) din Topa, iobag al nobilului Alexe Sombori. 58. *Dán Alexa* (a. c. 82) din Topa, iobag al nobilului Ludovic Sombori. 59. *Pop Vaszilika* (a. c. 23) din Sinmihai, iobag al baronului N. Josika, 60. *Kimpian Gligor* (a. c. 80) din Topa, iobag al lui Gabriel Sombori. 61. Marika, soția lui *Silimon Ștefan* (a. c. 40) din Sinmihai. 62. *Faur Togyer* (a. c. 32) din Sinmihai. 63. *Krisán Nytkulaĵ* (a. c. 20) din Sinmihai. 64. *Todora*, soția lui *Lupás Gavrila junior* (a. c. 42). 65. *Deák Von* (a. c. 45) din Sinmihai. 66. *Lupás Szimlon* (a. c. 26) din Sinmihai.

³ Originalul registrului ascultării de martori se află la Arhivele Statului din Cluj, fondul Comitatului Cluj, (documente neclasificate). Registrul este redactat în limba maghiară și are formatul in-folio.

țaranilor în cercetarea urmelor cădea în sarcina unuia dintre aceștia, dar fiecare s-a sustras. Pentru a înlătura orice presupus de neîncredere, sînmihăienii, care nu erau siguri de rezultatul cercetării urmelor, ceruseră solgăbirăului László să meargă cu ei, angajîndu-se să-i „plătească pentru osteneală“. În cele din urmă, conducerea cercetării urmelor rămase în sarcina judei dominial Părăuan Găvrilă. Împreună cu acesta și cu „haităul“ (*hajtó*) de la curte, Boican Petre, sînmihăienii porniră mai departe, luîndu-se o bucată de vreme după niște urme care coborau spre sat. Găsind că urmele cercetate nu erau cele adevărate, sătenii s-au întors și s-au luat după altele care se potriveau cu măsura dată lor de locuitorii din Buda. În cursul cercetării urmelor, Părăuan Găvrilă i-a părăsit, întorcîndu-se în sat, la Buda, astfel că cercetarea rămase numai în seama iobagilor din Sînmihai. Urmele acestea duceau pe coasta dealului de către Berind pînă la drumul de țară, drumul poștei, cum i se zicea, unde ele se pierdeau printre alte urme lăsate de niște vite ce trecuseră mai înainte pe acolo. Aici cercetarea a fost curmată, deoarece urmele nu se mai puteau recunoaște, iar zăpada între timp se topise.

* * *

Conflictul dintre iobagi și dregătorii de la curte era de dată mai veche, de pe vremea cînd moșiile din Buda aparțineau contesei Haller și antecesorilor ei. În vremea stăpînirii moșiei de către contesa Haller, s-a întîmplat că judele curții, János Czakó, să fie ucis de iobagi. Martorii anchetați nu precizează timpul cînd s-a petrecut uciderea judei Czakó. Asupra acestui caz ne dau referințe iobagii Mocan Iacob și Melchiș Crețu, primul în vîrstă de 42 de ani, iar celălalt de 70 de ani. Martorul Mocan Iacob relatează că uciderea lui Czakó s-a întîmplat „înainte de vremea lui“, deci cu cîteva decenii mai înainte, pe cînd iobagii din Sînmihai nu prestau robotă la curtea din Buda ci la Almaș și erau supuși la taxă. Depoziția sa o face numai din relatările bătrînilor, din auzite. Potrivit celor spuse de Mocan Iacob, judele curții Czakó a fost ucis în șura de la curte, de către „feciorii Bocului“. Ucigașii au fugit în Țara Ungurească, de unde nu s-au mai întors. Referitoare la acest caz este și mărturia iobagului Melchiș Crețu, în vîrstă de 70 de ani, care trăise pe vremea cînd a avut loc întîmplarea. Relatările lui sînt mai amănunțite: „Știu, — zice el — că odată chiar în ziua de paști, pe cînd tot omul era la biserică, s-a aprins șura la curtea de la Buda, care a ars împreună cu un stog de fîn, dar cine să fi pus focul, nu știu. Pe atunci sînmihăienii nu făceau slujbe la Buda. Știu și aceea, că atunci a fost ucis și judele Czakó de la curtea din Buda, de către țararii Tăuțan Toader, Tăuțan Vasilică și Boicu Luca, din pricina că s-a purtat prea aspru cu oamenii și îi bătea fără milă...“ Ucigașii au fugit în Țara Ungurească. Unul dintre ei, Tăuțan Vasilică, a putut fi totuși prins și închis în temniță la Cluj, de unde însă cu timpul a scăpat. Precum au zise martorul Melchiș Crețu, nici unul din aceștia nu mai era în viață.

Potrivit relatărilor martorului Crişan Tit, la curtea din Buda a mai fost bătut un dregător, al cărui nume însă nu îl ştie.

Toma Kotság era de şase ani jude la curtea din Buda, cînd s-a produs incendiul. Comportamentul său faţă de iobagii aflaţi sub porunca sa era de aşa natură, încît putea fi luat pe drept cuvînt pricina celor întîmplate. Căutîndu-se descoperirea vinovatului, bănuielile anchetatorilor au căzut în primul rînd asupra persoanelor nedreptăţite de judele curţii. În mărturiile pe care le depuseră iobagii, aceştia dezvăluiră în faţa slujbaşilor oficiali mai degrabă abuzurile lui Kotság, crimele săvîrşite de el, decît persoanele bănuite de stîrnirea incendiului.

Desprinzînd din şirul lung al mărturiilor iobagilor abuzurilor judeului curţii, Kotság, martorii dezvăluie în primul rînd purtarea sa faţă de argaţii de la curte, faţă de oamenii aflaţi în nemijlocita sa apropiere. Argaşilor, judele curţii le reţinea simbria pe motive neîntemeiate şi-i alunga înainte de împlinirea anului. Din cauza aceasta slujitorii de la curte se schimbă de trei sau patru ori pe an. Cît despre plată „cu bîta şi cu varga obişnuieşte să le plătească“, spune martorul David Timoc. Iar dacă nu îi alungă judele curţii, argaţii sînt aceia care fug de la curte, lăsîndu-şi acolo şi simbria. Martorii semnaleză cîteva ameninţări la adresa judeului curţii, ameninţări de răzbunare venite din partea celor alungaţi: Toader din Şard, păzitorul vitelor de la curte, căruia Kotság îi reţinuse simbria şi cojocul, pe motivul că intrase cu vitele în loc oprit, a ameninţat pe judele curţii în faţa iobagului Boican Gavrilă, zicînd că-i va plăti el judeului curţii pentru simbria şi cojocul ce i le luase. Un vizitiu alungat de la curte, întîlnindu-se la Cluj cu Maria Mátyás din Sumurduc, îi spuse acesteia că n-a fost chip să-şi poată lua încă simbria de la curte, „dar îşi va lua el plata în alt chip de la judele curţii“. Tot despre un vizitiu ne relatează şi iobagul Crişan Vasilică din Sînmihai, pe care îl auzise spunînd: „Slujesc eu pe domnul Kotság Tamás, dar plata încă nu mi-am putut-o lua. Dacă nu-mi va plăti simbria, îi voi plăti eu măriei sale“.

Ameninţări de acest fel sînt numeroase. Ele arată atît lăcomia judeului curţii de a-şi însuşi samavolnic plata argaşilor, cît şi gîndurile de răzbunare ale acestora.

În ceea ce priveşte pe iobagi, obligaţiile prestate de ei la curte erau robota şi „dărăbăntia“, care constau din anumite slujbe legate de paza bunurilor curţii. În cadrul robotei iobagii erau obligaţi să presteze cîte două zile pe săptămîină la curte, unde îndeplineau diferite munci pe lîngă curte, la cîmp sau la pădure, sau erau întrebuiţaţi la alte servicii personale ale stăpînilor, cum era purtarea corespondenţei. Uneori întîlnim pe cîte un iobag lucrînd în cadrul robotei tocmai la Cluj, la curtea baronului Jósika. Femeile îndeplineau şi ele diferite lucrări legate de ocupaţiile casnice, îndeosebi tors şi ţesut. Pentru tors, femeilor li se dădea măsura grosimii firului. Dacă firul tors era considerat de stăpîn mai gros decît

măsura dată, femeile iobagilor erau bătute. Din acest motiv a fost păl-muită și bătută nevasta lui Lupaș Flore și nevasta jelerului Pop Gavrilă din Sînmihai. Acesteia din urmă judele curții îi legase mîinile de picioare și o ținuse așa, de batjocură, la marginea drumului vreme de două ceasuri, în văzul tuturor.

Iobagii erau aceia care, în lipsa argaților, înlocuiau munca acestora. De multe ori, prin abuz, iobagii erau reținuți la curte peste cele două zile obligatorii, uneori cite o săptămînă întregă. Pentru înlocuirea brațelor de muncă ale servitorilor, judele curții recurgea și la altfel de măsuri. Ascultarea de martori amintește cazul nevastei lui Lupaș Flore, care, fiind la curte și neputînd îndeplini slujba care i se ceruse, deoarece nu era obișnuită a trăi decît în felul țăranilor, a trebuit să caute pe altcineva, pe propria sa cheltuială, să o înlocuiască. Slujbele prestate la curtea din Buda ajunseseră să fie un coșmar, atît pentru iobagi, care erau bătuti și chinuți, unecri pînă la moarte, cît și pentru femeile iobagilor. Ele erau atît de îngrozite de purtarea dregătorilor de la curte. încît se plîngeau, că „nu mai pot suporta fărădelegile judelui curții“. iar „dacă bărbații lor nu le umblă de rost să nu se mai ducă la curte... atunci sînt în stare să-și ia copiii și să plece pentru totdeauna de la casele lor“.

Iobagii relatează că ar fi auzit pe judele curții Kontság zicînd că nu se va liniști pînă cînd nu va ucide pe unul cu mîna sa. „Însuși judele curții mi-a spus — relatează iobagul Moldovan Filimon, — că nu va pleca de la moșie, pînă cînd nu va omori pe unul și-i va plăti capul“. Același lucru îl spun și ceilalți iobagi, fie că auziseră de la alții, fie chiar din gura lui Kontság. Iobagul Jucan Toma relatează că judele curții prețuiește la 40 florini plata răscumpărării celui ucis de mîna lui⁴. În sfîrșit, iobagul Jucan Vasilică mărturiseste același lucru, pe care îl auzise de la Kontság, tocmai în vreme ce îl bătea.

Mîna dreaptă a judelui Kontság era judele dominial (*dominialia biró*) Părăuan Gavrilă (Parován Gabrilla), o figură tot atît de sinistră ca și a superiorului său. Acesta, pe timpul cînd trăia baroneasa, văduva lui Emeric Jósika, a fost înlăturat din slujba de jude dominial, însă după moartea baronesei a fost reprimat de Kontság. Iobagul Rant Antonie se miră și nu găsește explicație acestui fapt, deoarece răutatea judelui dominial și purtarea sa plină de cruzime erau cunoscute tuturor. Bătrînul Tripon Costan din Șard, care îl cunoștea din copilărie pe Părăuan Gavrilă, relatează că și înainte vreme ținea mereu partea judelui în toate actele ce le făcea acesta, iar acum aprobă nelegiuirile pe care le săvîrșește. Numai așa se explică faptul că fostul jude dominial a fost reprimat la curte de Kontság. Acuzațiile aduse împotriva lui sînt mai generale decît cele aduse împotriva stăpînului său, aceasta din cauza funcției

⁴ În *scrisorile de chezășie*, echivalentul valorii unui iobag fugit și readus era tot 40 de florini. Această sumă de 40 florini erau obligați să o plătească chezașii. În cazul cînd iobagul ar fi fugit din nou. Prin urmare, judele curții, Toma Kontság, evaluează „la justa sa valoare“ prețul vieții unui om.

subordonate a judeului dominial. „În nici un lucru nu se poate ajunge la vreo înțelegere cu el, din pricină că înjură, ocărește și bate pe oameni“. „Nici cuvinte n-am ca să-i pot arăta răința lui — mărturisește Maria, nevasta lui Crișan Simion, — pentru că numai Dumnezeu ne mai cunoaște suferințele pe care trebuie să le îndurăm de la Părăuan Gavrilă“. „Nici paznicul închisorii nu este mai rău ca acesta“.

Portretul moral al judeului dominial este întregit și de relatările altor martori, iobagi din comuna Buda. Reiese din aceste mărturii că Părăuan a fost implicat în două furturi, fapt pentru care el a fost urmărit din porunca solgăbirăului Moise Hertzeg, de către jurații satului. Părăuan însă fugi în Țara Ungurească, lăsându-și acasă nevasta și copilul, și abia de curînd s-a reîntors acasă, după o ședere de trei-patru ani.

Exista bănuiala că și incendiul din iarna anului 1803 ar fi putut fi o răzbunare împotriva lui Părăuan. Solgăbirăul Moise Hertzeg atrase chiar luarea aminte lui Kontság în această privință, cu ocazia incendiului, că trebuia să se aștepte la astfel de întimplări, după ce reluate în slujbă pe Părăuan Gavrilă. De fapt, vina lui Kontság trăgea mai mult în culpă decît a judeului dominial, pentru că judele dominial nu era decît un subordonat, un executor al voinței judeului curții. Răul consta însă în faptul că judele dominial s-a arătat un prea fervent executor al ordinilor superiorului său, iar prin contactul nemijlocit pe care îl avea cu țărani, va fi apărut ca un complice al faptelor ordonate de Kontság. Numai așa ne putem explica de ce unele mărturii sînt atît de categorice împotriva judeului dominial.

Dintre satele care stăteau sub porunca judeului curții de la Buda, mai mult aveau de suferit locuitorii din Sinmihai. „În tot comitatul Clujului nu a căzut atîta bătaie ca asupra noastră, a celor din Sinmihai“ — susține iobagul Boican Gliga. „Nu cred să fie o singură casă, în tot satul acesta, din care ori gospodarul, ori fiul acestuia, ori nevasta să nu fi fost bătută din porunca lui Kontság, sau însuși de el“ — spune iobagul Jucan Toma. Potrivit celor mai multe relatări, în satul Sinmihai nu se aflau nici șase oameni, nici chiar trei, care să nu fi fost bătută sau batjocoriți într-un fel sau altul de judele curții. Toma Kontság.

„Satele din împrejurimi se miră, — spune alt iobag — cum pune să ne bată, ba uneori cum însuși el, judele curții, bate pe oameni“. Crișan Gheorghe relatează că judele curții ține pe oameni legați în lanțuri de grumaz. „Așa s-a întimplat și cu Jucan Ioan din Sinmihai... pe care legîndu-l în grădină de un pom, atîta l-a ținut la curte și l-a chinuit. cît i-a plăcut mării sale“. Uneori iobagii erau schingiuiți, legați cu lanțuri de grumazi zile și nopți întregi. Iobagii nu găsesc imagini de comparație destul de tari pentru descrierea suferințelor lor. Tătar Nicolae din Sinmihai spuse că „nici în temniță poate nu suferă omul așa bătăi ca acelea pe care judele curții le măsoară asupra noastră“. Același martor spune mai departe că și lui, și lui Vasilică din Sîncrai, și feciorului unui țigan din Buda, le-au așezat lanțuri de grumaz și așa i-au chinuit; mai rău a fost chinuit însă feciorul țiganului, pe care l-au

ținut legat așa timp de două zile și două nopți la curte. Lui Goga Ioan, însuși Kontság îi așezase lanțurile de grumaji și-l legase de un pom chinuindu-l apoi după placul său. Uneori țăranii erau prinși în butuc (*kalloda*) zile de-a rîndul. Șirul mărturiilor de felul acesta e lung. Aproape fiecare iobag are de spus, de adăugat cite ceva. Sándor Antoni, iobag din Topa, mărturisește și el despre judele curții că „pe unii îi bate fără milă, iar pe alții îi pune în lanțuri sau îi ține în butuc“. Așa mărturisesc și iobagii Sîncrăian Vasilia, Oltean Ilisie și Filimon Tăder. Acesta din urmă ne mai relatează și faptul, că o dată nevasta judeului curții a pus să-l bată numai pentru faptul că nu umblă mai modest (*mert nem járok szerényebben*). Nevasta lui Pușcaș Mihai a fost bătută de judele curții, legată cu lanțuri, de un prun, din pricină că a cîrciumărit între 25 decembrie și 1 ianuarie — lucru nepermis. Pedepsele pe pe care le îndurau iobagii erau uneori din motive fictive, de cele mai multe ori chiar fără motiv. Scopul urmărit de judele curții era de a viri groaza în țăranii, ca în felul acesta să poată dispune de ei după plac. Iobagul Lupaș Flore din Sînmihai și alți iobagi relatează că judele curții „anume le caută pricină . . . fără să țină seamă de nici o lege“ și se poartă cu ei „după bunul său plac“ și „bate pe oameni aproape în fiecare zi“ „fără cruțare“ și „se poartă cu ei fără nici o milă“. „Iar dacă oamenii se împotrivesc ca să nu-i bată fără nici o lege, judele curții îi bate și atunci“. Lupaș Gavrilă, iobag în vîrstă de 80 de ani, a fost bătut împreună cu fiul său. Nevasta lui Filimon Lup a fost biciuită atît de cumplit, încît trupul i s-a umplut de sînge, strecurîndu-i-se și prin cămașă; din cauza aceasta suferă de gută, boală care i se ivește în fiecare lună.

Dintre cele 92 de mărturii luate de anchetatori, aproape fiecare aduce cazuri noi, fie în legătură cu propria persoană a martorului, fie în legătură cu țăranii maltratați. Însemnările sumare ale slujbașilor anchetatori dezvăluie realități din cale afară de crude. Cele mai multe mărturii consemnate se abat radical de la subiectul inițial al acestei anchete, devenind o adevărată acuzare la adresa stăpînilor de pămînt.

Maria, nevasta lui Crișan Simion, fiind din satul Giula, nu prea știa multe despre cele ce se petrecuseră înainte de venirea ei la Sînmihai. S-a întîmplat însă să fie chemată la curte la slujbă într-un timp cînd nu putea merge, deoarece avea copil. Bărbatul ei, Crișan Simion, s-a dus la curte să ceară îngăduință pentru ea. El s-a lovit însă de firea neînduplecată a femeii judeului curții Kontság, care nu numai că nu ascultase rugămîntea iobagului, dar i-a poruncit dinadins să-și trimită nevasta la curte. Omul însă, cunoscînd starea femeii sale și știind ce o așteaptă dacă se duce la curte, nu s-a mai întors acasă, ci a plecat la Cluj, să se plîngă baronului Jósika. Din pricina plîngerii sale, judele curții a adus cu forța pe mamă cu copilul la curte, unde o ținuse apoi două zile și o bătuse fără milă. Pe Pop Timoc judele curții îl bătuse în două rînduri; o dată pentru că în timpul lucrului îl aflase curățîndu-și

sapa. Fiul lui Mureșan Simion a fost bătut pentru faptul că, întorcându-se cu vinurile baronului din Sălaj, i s-a rupt roata de la car. La fel s-a întâmplat și cu Crișan Gheorghe, căruia în drum spre Surduc îi murise o vită. Drept despăgubire pentru paguba suferită, omul a fost pedepsit cu 25 de lovituri de bătă. Cu prilejul căraușilor se întâmplau multe incidente de acest fel. Iobagul Crișan Vasiliță relatează că o dată a fost înjurat din pricină că s-a plins baronesei Jósika Imréné pentru că în drum spre Surduc îi murise și lui o vită. Drept răzbunare, Kotság îi bătuse fata când aceasta a fost chemată la slujbă la curte. Pe același Crișan Vasiliță, judele curții a vrut chiar să-l omoare cu sabia. Cu alt prilej, același iobag a fost supus unei pedepse de 14 florini și doi miei pentru faptul că judele curții l-a prins tăind niste mărăcini.

Unii iobagi au fost bătuți de mai multe ori. Rus Mihai a fost bătut în patru rinduri. Lupaș Simion – în două rinduri. Pe Lupaș Chirilă, om bătrîn de 60 de ani, îl bătuse în două rinduri, la fel ca și pe feciorul său. O femeie, Marica, a fost bătută împreună cu bărbatul ei Filimon Ștefan. Lupaș Toader a fost bătut în trei rinduri. Nevasta lui Tinca Vonisie a fost pălmuită. Iobagul Crișan Maftenie din Sînmihai spune despre nevastă-sa că a fost pusă de judele curții în genunchi pe grăunte timp de două ceasuri, apoi biciuită, iar la urmă îl bătuse și pe el. Pe același Crisan Maftenie judele curții îl lovide de îi sparse capul. Au mai fost încă bătuți Sima Costan, iobag în vîrstă de 60 de ani, Lupaș Onu împreună cu nevasta sa, Pușcaș Gavrilă, Filimon Gligor, feciorul lui Rus Urs din Topa-Sîncrai, și mulți alții din toate satele unde se răsfrîngea puterea judeului curții de la Buda.

Gîndul lui Kotság de a nu părăsi moșia baronului Jósika, pînă cînd nu va ucide cu mina sa pe cineva, avea șanse mari de a se împlini. Pe iobagul Rant Antonie, judele curții l-a bătut în trei rinduri, atît de cumplit, încît era aproape să moară. Pe Jucan Vasiliță îl bătuse fără nici o vină, iar pe tatăl său atît de tare îl chinuise cu bătaia, încît în ceasul morții a mărturisit că de mina judeului curții trebuie să moară.

La fel s-a întâmplat și cu Pop On, zis Hoșan, din Sînmihai. Acest iobag a avut curajul să spună cîteva vorbe împotriva judeului curții, că nu mai poate suporta nelegiuirile lui Kotság, care trebuie să piară de pe aceste locuri⁵. Este singura afirmație de acest fel, atît de hotărîtă, care pune deschis conflictul între judele curții și iobagi. Hoșan a devenit victima îndrăznelii sale.

Asupra acestui caz ne dă relațiile cele mai ample Maria, văduva lui Hoșan. Aceasta mărturisește că judele curții, vrînd să trimită pe bărbatul ei cu o scrisoare la Surduc, nu se știe din ce pricină s-a mîniat și împreună cu judele dominiat de atunci, atît de cumplit îl bătuseră, încît omul abia mai putuse, chinuit, să ajungă pînă acasă. Aici, după ce a zăcut o săptămînă, a murit: „tot satul știe că de mina judeului curții a murit“: însuși bolnavul a mărturisit în ceasul din urmă că el din pricina bătăii suferite trebuie să moară. Măcenica, văduva lui Pop Filimon, întă-

⁵ Ma:torul Pop Vasiliță din Sînmihai.

rește mărturia depusă de văduva lui Hoșan și relatează că ea însăși auzise din gura bolnavului, care zăcea pe patul morții, aceste cuvinte: „Eu din pricina bății lui Kontság trebuie să mor“. Pop Gavrilă, fratele celui bătut, mărturisește și el că „în ceasul morții a spus fiilor săi, că din pricina bății suferite de la judele curții trebuie să moară, fapt pe care cu toții îl cunoaștem, și știm și aceea că pe fratele meu cât de cumplit îl bătuse“.

Alte mărturii, pe care nu le mai semnalăm, întăresc cele de mai sus.

În alegerea metodelor de bătaie, cele mai obișnuite erau bățiile cu varga, bîta și biciuirea. Dar mai erau și altele. „Pe mine — zice iobagul Sima Luca din Sînmihai — odată cînd am fost chemat la slujba de dărăbant la curte, într-atîta m-a izbit judele curții în spate și în pînțece, și atît de tare m-a lovit în moalele capului, încît în urma acestei bății am zăcut două săptămîni. Odată în afara oricărei pricini, lîngă plug mi-a tras 28 de lovituri de bîtă“.

Din cele 15 întrebări pe care le conținea ascultarea de martori la care iobagii anchetați erau datori să răspundă sub jurămînt, întrebarea a 7-a conține oarecum indirect și răspunsul. „Știe oare martorul ori auzit-a că după ce măsoară cîte 25 de lovituri de bîtă asupra bieților oameni (*szegény emberekre*), le scoate cămașa și-i bate atît de cumplit cu varga că li se umple spatele de sînge?“.

S-a amintit mai sus cazul nevestei lui Filimon Lup, Anghelina, care a fost bătută pînă la sînge. Cazurile de acest fel abundă în ascultarea de martori. Lupaș Ioan spune că a fost bătut crunt cu varga. Alți martori compară bățiile suferite de ei cu cele pe care le sufereau soldații în armată, iar iobagul Tătar Nicolae susține „că nici în temniță poate suferă omul așa bății ca acelea pe care le măsoară asupra noastră judele curții“. „Pentru toate nimicurile îi bate pe oameni și-i chinuie“, spune Maria Mátyás, care a văzut cu ochii ei, în timpul cînd ședea la Sînmihai, la crîșma de la drumul țării, urmele bățiilor suferite de iobagi, pe care aceștia și le arătau mergînd spre casă. Iobagul Lupaș Flore avea doi fii, pe cel mai mare îl trimise la robotă la Buda cu doi boi, iar cel mic rămase acasă. Pentru faptul că feciorul i se dusese numai cu doi boi la robotă, în loc de patru (unul era beteag și nu-i putuse prinde la jug), a fost chemat la curte și fiul său mai mic, pe care în așa chip îl bătuse judele curții, încît tot spatele i se umpluse de sînge. Bățiile cu bîta însă nu erau îndeajuns pentru a satisface plăcerea sadică a lui Kontság. Judele curții recurge și la alte metode: „După ce îl bate pe om cu bîta — spune martorul Boican Gavrilă — judele curții poruncește să se ridice și cămașa celui bătut, lovindu-l apoi și cu varga“. Alt martor, Lupaș Chirilă, mărturisește și el: „După ce măsoară omului cîte 25 de lovituri, pune să i se scoată cămașa și-l bate din nou în așa măsură, încît curge sîngele pe spate“. Cazul lui Crișan Vasilică este relatat de mai mulți martori: Toader Maței, Tinca Ioan, Horș Achim, Bercean Gavrilă, Crișan Gheorghe, Crișan Maftinie, Rus Urs, David Timoc, Jucan Ioan și alții.

Acest Crișan Vasilică, fiul lui Nati din Sînmihai, atît de crunt a fost bătut „cum numai pe soldați se obișnuiește“. O dată cu Crișan Vasilică au fost bătuți și iobagii Onuță Petre și Jucan Tana, în fața multor săteni, între care și Delean Dumitru, Luca Sima și Pușcaș Ion. Aceștia din urmă, din porunca judei curții, ținuseră de picioare pe cei chinuți. Obiceiul acesta de a prinde de picioare și de brațe pe cei supuși schingiurii, ca să nu se poată zvircoli în timpul bătăii, era încă una din metodele obișnuite lui Kotság în astfel de cazuri. Impresia lăsată în sufletele iobagilor face ca mărturiile lor să fie străbătute de accente de groază: „Scotîndu-le cămășile, mărturisește iobagul Luca Sima, într-atîta lovește spatele oamenilor cu varga, încît năpădește singele pe ele, fapt pe care „l-am văzut cu ochii mei la Andrecă, fiul lui Lupaș Flore, pe care *într-atîta l-a bătut cu varga peste spatele goale încît se îngrozește firea omenească*“⁶. „Și pe mine m-a chinuit în felul acesta odată, că mai întii m-a bătut cumplit cu bita, apoi cînd să plec, m-a întors iarăși din uliță în curte și, ridicîndu-mi cămașa, într-atît m-a bătut cu varga, încît singele îmi curse pe spate“ — mărturisește Jucan Toma despre sine. „Lui Boican Gligor din Sînmihai și lui Pop Macavei le scoase cioarecii și izmenele de pe ei, și după ce a înmuiat varga în apă, cumplit îi bătuse judele curții“ (mar 13). „Și pe mine m-a pus judele curții în timpul cît eram jude domnial — spune martorul Melchiș Crețu, — să bat în acest chip pe oameni...“ și însuși Kotság, stînd la spatele lui, îl amenința că dacă nu lovește după plăcul lui, îl va bate și pe el. Martorul Pușcaș Mihai a văzut spatele a trei oameni din Sînmihai, pe care judele curții îi bătuse: erau asemenea cărnii arse. Cu prilejul acestor bătăi, oamenii erau trași la pămînt. „După ce mă bătuse cu bita, — spune martorul Jucan Vasilică, — trăgîndu-mă din nou la pămînt, m-a bătut și cu varga“. Pe lingă bătăile relatate mai sus, ancheta mai semnaleză și altele de acest fel, aplicate iobagilor Tinca Gheorghe, Delean Mitru, Lupaș Andrei, Tinca Petru, Sima Costan, Lupaș Ion și nevastei acestuia. Concluzia iobagului Vălean Niculae se desprinde de la sine cînd spune, că prea puțini oameni sînt aceia, care, fiind încredințați în mîinile lui Kotság, „să nu fi fost bătuți“.

Judele curții obișnuia să se folosească și altfel de iobagii aflători în preajma sa. La porunca lui, aceștia trebuiau să lege victimele, să pună lanțurile în grumajii celor condamnați. „Fiind darabant la curte, pe mine mă puneă să-i țin pe cei pe care voia să-i bată“ — mărturisește iobagul Păcurar Simion. Același iobag a fost silit să lege chiar pe fratele său, pe care apoi judele curții l-a ținut legat o săptămîină întregă la curte. Moldovan Filimon, iobag în vîrstă de 60 de ani, a fost nevoit să așeze și el o dată lanț în grumajii altui iobag, iar altă dată, în anul ce trecuse, a fost bătut și el, fără să știe din ce pricină.

Uneori iobagii căutau să scape prin fugă de năpasta ce îi aștepta, să-și ia bruma de avere pe car și să se mute pe alte moșii.

⁶ In original: *irtozik attol az emberi természet.*

Numărul celor fugiți este redus, în comparație cu numărul iobagilor chinuți prin bătaie. Faptul acesta este semnificativ pentru țărani iobagi care, și în condițiile feudale apăsătoare, se clinteau cu greu de pe loturile de pământ pe care le munceau fără să fie ale lor. Teoria istorică după care o parte a țăranimii ardelenene ar fi fost instabilă, seminomadă, se infirmă și în lumina analizei documentelor de acest fel. Fuga iobagilor de pe o moșie pe alta nu implică neapărat instabilitatea, ci mai degrabă denotă condițiile vitrege de viață ale acestei țăranimi.

Documentul analizat menționează în primul rînd cazul iobagului Tinca Gheorghe.

„Chiar în zilele acestea — spune martorul Crișan Gligore — a fugit din Sînmihai unul cu numele Tinca Gheorghe împreună cu nevastă-sa și cu copilul. Femeia a fost lovită de gută din pricina sălbătăciei judeului curții“. Din anchetă reiese că judele curții poruncise ca femeia lui Tinca Gheorghe să meargă la curte la Buda. Femeia iobagului fiind însă suferindă, în spaima ei, de teama judeului curții, n-a cutezat să se ducă. Dregătorii de la curtea din Sînmihai ridicaseră din porunca lui Kotság pe Tinca Gheorghe și-l duseră legat la curte la Buda, unde judele curții a pus să-l bată crunt. Kotság porunci apoi să fie adusă la curte și femeia iobagului. Pentru a nu mai ajunge în fața lui Kotság, Tinca Gheorghe împreună cu nevasta și copilul își luară lumea în cap și părăsiră satul. În condiții asemănătoare își părăsise casa și Mocan Iacob. Iobagul Costa Simion din Buda s-a întilnit cu el tocmai cînd ieșea din sat încărcat și întrebîndu-l de pricina plecării, îi spuse că numai din cauza lui Kotság trebuie să-și părăsească satul. Insuși Mocan Iacob, iobagul fugit, relatează: „Chiar eu am fost acela care, ne mai putînd suferi multele feluri de batjocuri, sudălmii și bătăi, am fost silit să părăsesc moșia măriei sale baronului Jósika și m-am așezat cu toată familia la Șard pe moșia măriei sale doamnei Teleki Imréné, unde locuiesc și acum“.

Martorii mai amintesc și despre alți iobagi care au fugit. Astfel, martorul Crișan Costan spune că pe lângă Mocan Iacob au mai părăsit satul încă vreo trei sau patru oameni. Martorul Fărcaș Marian știe că din pricina lui Kotság au plecat din sat Pușcaș Tit și unul cu numele Iacob (probabil se referă la Mocan Iacob), precum și la alți doi iobagi, Cîmpan Ignatie și Tăușan Precup. Toți aceștia își părăsiră satul „nu din pricina robotei ce trebuiau să o îndeplinească pe moșia baronului Jósika, ci din cauza brutalității lui Kotság“. Plecarea lor s-a întimplat înainte cu cinci ani. Fuga iobagilor de pe moșiile baronului Jósika amenința să ia la un moment dat proporții de masă, dacă luăm în considerare mărturia iobagului Dan Alexa din satul Topa. Referindu-se la brutalitățile lui Kotság, iobagul amintit mărturisește că „într-atîta a speriat pe oameni cu nelegiuirile sale, încît locuitorii din Topa-Sîncrai vor cu toții să părăsească moșia baronului“.

Altă problemă ce se ridică din cele relatate pînă aici este aceea în legătură cu motivele fugii iobagilor. Din cercetarea documentelor de

acest fel, reiese că fuga iobagilor de pe moșiile nobiliare era determinată — în afară de condițiile economice grele — și de tratamentul neomenos la care erau supuși. Renta feudală, sub diversele ei forme, împreună cu înăsprirea constringerii extraeconomice au accentuat părăsirea moșilor nobiliare de către iobagi.

Revenind la chestiunea inițială pe care o pusese ancheta, adică la descoperirea celui ce cauzase incendiul izbucnit în iarna anului 1803 la Buda, în bunurile judei curții, cele expuse mai sus ne îndreptătesc să credem că acest foc este un rezultat al conflictului dintre judele curții și iobagi, conflict care se desfășura latent de mulți ani pe domeniul de la Buda. În această privință bănuielile anchetatorilor erau juste. Incendiul s-a produs din răzbunarea unui nedreptățit, care pînă la urmă nu a putut fi găsit. Ancheta ne dezvăluie faptul că țărănimea iobagă de pe acest domeniu recurgea la astfel de acte ori de cîte ori nu mai putea suporta asuprirea. S-au întîmplat și alte incendii, atît înainte, cît și în timpul lui Kontság. Iobagul Rant Antonie arăta că în multe rînduri au fost aprinse bunurile judei curții din domeniul Buda. Cît despre bunurile aparținătoare baronului Jósika, aflătoare în hotarul Sinmihaiului, nu li s-a întîmplat nimic, ceea ce e foarte semnificativ. Răzburările țaranilor iobagi erau îndreptate în primul rînd împotriva asupritorilor direcți. Lupaș Florea spune mai precis, că de cînd dregătorește Toma Kontság pe moșia baronului, în patru rînduri au fost aprinse finurile și stogurile de paie ale judei curții.

În lupta aceasta mocnită, țaranii lipsiți de drepturi, puși la discreția clasei nobiliare, iar nemijlocit, în miinile unor dregători de curte, lacomi să se îmbogățească cît mai mult și cît mai repede prin orice mijloace de spoliere, se răzburau cauzîndu-le însemnate pagube. Uneori aceste răzburări se terminau cu uciderea dregătorilor, cînd răbdarea iobagilor atingea limitele extreme.

Ancheta nu înfățișează condițiile de prestare a robotei.

Lipsa de date concrete, amănunțite, cum întîlnim în diferitele urbarii ale vremii, este cauzată de faptul că iobagii, în mărturiile lor, ating numai tangențial această problemă. Se amintește doar că iobagii prestau la curte cîte două zile, fără să se specifice dacă aceste prestații le îndeplineau cu vitele și carul sau numai cu brațele. Se amintesc de asemenea căraușiile după vinuri în Sălaj, robota legată de industria casnică, cum este torsul (probabil și țesutul), prestată de femei și faptul că uneori judele curții reținea pe oameni la lucru nu două zile, ci cîte o săptămînă întregă. În ceea ce privește dijmuital, ancheta nu ne dă decît o singură informație, anume că judele curții lua dijma din miei, unul din nouă, în loc de unul din zece. Intrarea vitelor în locurile oprite era pedepsită prin taxarea iobagului la un florin renan. Dar și în această privință nu avem decît o singură mărturie, aceea a iobagului Rant Antonie, din care reiese abuzul judei curții.

Deși faptele relatate de anchetă se referă în primul rînd la brutalitățile comise de judele curții, Toma Kontság, astfel de cazuri se întîl-

neau pretutindeni. În această perioadă (cuvîntul trebuia luat în sens larg), aproape toate curțile feudale erau locuri de tortură și suferință pentru țărani. În goana de a stoarce cît mai multă muncă din brațele iobagilor, maltratarea și schingiuirea lor erau un mijloc din cele mai obișnuite și mai eficace, admis și de lege. Pe domeniul Buda și înainte de dregătoria lui Kontság fuseseră bătuti iobagii, înregistrîndu-se și incendii.

Ancheta este un protest al țăranilor iobagi împotriva judei curții din Buda. Conflictul e foarte bine caracterizat de cazul iobagului Pop On, zis Hoșan, pe care, după cum s-a arătat, judele curții îl bătuse atît de crunt, că peste o săptămînă a murit. Acest iobag nemulțumit a avut curajul să afirme că nu mai poate îndura nelegiuirile lui Kontság, care trebuie să piară de pe aceste locuri⁷. Uneori iobagii căutau să se plîngă baronului Jósika, stăpînul acestui domeniu, însă dreptatea pe care o primeau iobagii nu era decît „dreptatea“ feudală. Aflînd despre plîngerile lor, judele curții se răzbuna din nou ca să le taie pofta de a-l mai pîri.

Tratamentul iobagilor, atrocitățile comise de nobili și de slujbașii lor asupra țăranilor iobagi sînt un aspect încă puțin studiat de istoriografia noastră. Studiarea acestui fenomen, ca o întregire a cunoașterii stărilor economice și sociale ale țărănimii, are rostul de a ne da o imagine cît mai fidelă despre viața maselor țărănești asuprite. Răsfoind documentele arhivelor ardelene, ne dăm seama și mai bine că bătăile și schingiuirile iobagilor erau un fenomen general de asuprire în epoca feudală. Cazuri similare de atrocități comise de nobili și dregătorii lor pe întinsele domenii feudale, de felul celor prezentate în ancheta studiată aici, abundă cu sutele în documentele vremii. Bătăile erau mijloace de constrîngere prin care clasele dominante căutau să încovoie și mai mult spinarea iobagilor asupriți. Cunoașterea acestui fenomen în perioada pătrunderii capitalismului în Transilvania și al destrămării feudalismului este cu atît mai necesară, cu cît situația țărănimii ardelene în această epocă este, în general, puțin cunoscută.

⁷ Cazul relatat de martorul Pop Vasilică.